

POLITIČNA KOREKTNOST: PRIMER UPORABNIC IN UPORABNIKOV NEDOVOLJENIH DROG

Povzetek: *Politična korektnost je pomemben element strategije politike emancipacije, ki jo lahko označimo kot boj proti kulturnih krivicam. Družbena realnost je sklop družbenih mehanizmov in simbolnih polj, ki krožijo v skupnosti. V hegemonskih bojih se nekatera simbolna polja vmestijo v register družbenega konsenza, medtem ko so druga potisnjena na družbeno obrobje. Osebam, ki jih označujejo ali ki se identificirajo s slednjimi, je storjena kulturna krivica. Politična korektnost je dejanje, izvršeno z izrekanjem, ki je etično-politično motivirano s tem, da ne povzroča kulturnih krivic. Pregled diskurzov o drogah pokaže, da je uporabnicam/uporabnikom drog storjena krivica s tem, da se jim odvzema status subjekta, da se njihovo prakso pojmuje kot bolezen in da se jih negativno označuje. Politično korektno izrekanje o vprašanju drog bi moralo temeljiti na nevtralnih izrazih, ki pojav denotirajo, ne da ob tem s konotacijo uvažajo negativne pomenske vsebine, ki so do označenih oseb krivične.*

Ključni pojmi: *politična korektnost, kulturne krivice, komuniciranje, ideologija, ozadenjska verjetja*

Slovenska ustava predvideva, da imamo v Republiki Sloveniji predsednika republike (členi 102-109). Vprašanje, kaj bi se zgodilo, če bi na predsedniških volitvah zmagala ženska, izgleda trivialno, saj naj bi bilo razumljivo, da je beseda predsednik uporabljena spolno-nevtralno. Precej manj trivialno pa je vprašanje, ali uporaba moških besednih oblik za nevtralno označevanje oseb obeh spolov zmanjšuje možnost ženske zmage na predsedniških volitvah. Izpostavljeni primer je seveda le zrno v mozaiku seksistične rabe jezika (Vlada Republike Slovenije, 1995), pomemben pa je zaradi svojega mesta izrekanja, saj ga najdemo v ustavi, ki je osrednji dokument politične organiziranosti države. Seksistična raba jezika je le ena od oblik jezikovnih dejanj, ki s svojo nekorektnostjo povzročajo kulturne krivice. Na številnih področjih se namreč uporabljajo diskurzi, ki ob tvorjenju smisla v ožjem pomenu hkrati delujejo politično nekorektno. Ti diskurzi z zaničevanjem, zmanjševanjem ugleda ali kako drugače postavljajo nekatere osebe v neugoden položaj, jih marginalizirajo in jim s tem povzročajo simbolne krivice.

* Sebastjan Jeretič, diplomirani politolog in študent magistrerja lingvistike govora in teorije družbenega komuniciranja na Fakulteti za podiplomski in humanistični študij ISH.

To, da gre pri tem za simbolne krivice, pomeni le, da so to krivice, ki so povzročene z diskurzivno dejavnostjo. Pomembno pa je, da te krivice ne podcenjujemo in jih ne postavimo v drugoten položaj glede na fizično nasilje ali ekonomsko izkoriščanje. Vloga, ki jo igra jezik v sistemih razmerij politične moči v neki skupnosti, je namreč še vedno zanemarjena. Javna in politična zavest se še ne zaveda, da je jezik najpomembnejši medij, s katerim ljudje oblikujemo našo družbeno realnost, saj predvsem prek njega vstopamo v kulturo in z njim bivamo v njej. Zaradi zanemarjanja vloge jezika v politični organiziranosti neke skupnosti se vsa prizadevanja za pravičnejšo rabo jezika zdijo nepotrebno izgubljanje časa ob vseh realnih težavah, ki tarejo našo družbo. V tekstu bom pokazal, da so te dozdeve zgrešene in da igra jezik osrednjo vlogo pri oblikovanju družbene realnosti in s tem tudi realnih težav. Posamezne krivice, pa naj bodo fizične, simbolne ali ekonomske, so namreč vedno vpete v kompleksnost družbenega življenja in med seboj prepletene s skupnimi matricami dominacije. Po konceptualnem uvodu bom predstavil pregled diskurza o uporabnicah in uporabnikih nedovoljenih drog, v katerem bom izpostavil nekatere elemente nekorektnosti, ki sestavljajo ozadenjsko matrico marginalizacije tega dela populacije.

Narava družbene realnosti

Da bi razumeli vlogo, ki jo v oblikovanju družbene realnosti igra jezik (oziroma jeziki) neke skupnosti, moramo najprej opisati in pojasniti naravo same družbene realnosti. Intuitivno razmišljanje javnosti v posameznih družbenih pojavih vidi objektivno danost, ki predstavlja trden okvir bivanja človeka v družbi. To razmišljanje lahko razblinimo z razgaljanjem ozadja družbenih pojavov, to je s pojasnjevanjem delovanja družbenih struktur¹, ki določajo vstop posameznice/posameznika v kulturo in bivanje v tej. Mehanizmi, ki tvorijo družbene strukture, so predvsem diskurzivni, saj je družbena realnost v prvi vrsti kompleksno polje odnosov med pomeni. Trditev, da je družbena realnost predvsem diskurzivno oblikovana, temelji na tem, da je tako vstop v kulturo prek procesov socializacije kot tudi bivanje v njej določeno z različnimi mehanizmi posredovanja pomenov. Ker pa je način delovanja teh mehanizmov prikrit, se ljudem družbena realnost kaže kot objektivna danost, pomeni pa se kažejo kot reprezentacije te danosti. Z zgornjo trditvijo se ne zanika objektivni univerzum kot tak, temveč se izpostavlja, da je ta za razmišljanje o družbeni realnosti sekundaren, saj je za človeka pomemben predvsem univerzum pomena (Laclau in Mouffe, 1987: 90-94, 104-108). Seveda pa je slednji le v pomembnem razmerju z objektivnim univerzumom, predvsem v tem, da ga konceptualizira, ga poimenuje in kategorizira.

Polja pomenov in mehanizmi, ki sestavljajo družbene strukture, so zgodovinska danost, ki se oblikuje in preoblikuje s človeško dejavnostjo. Družbene strukture so udeležene v artikulaciji misli in občutkov ter v dejanjih ljudi kot okvir, ki stremi

¹ *Pojem družbene strukture uporabljam tako, da vključuje tako forme kot vsebine. Ko želim ti dve ravni razločevati, govorimo o družbenih mehanizmih in o simbolnih poljih pomenov.*

za tem, da ga ljudje sprejmemo kot nujnost. Kot utemeljuje Ernesto Laclau (1990) pa ta nujnost nikakor ni totalna, saj ne deluje kot brezhibna zakonitost. Da bi bile družbene strukture udejanjene, se morajo namreč v vsaki misli, občutku ali dejanju reproducirati znova. Vendar ta reprodukcija ni avtomatična, saj je odvisna od odločitve ljudi, ki lahko strukturo tudi zavrne. Odprtost družbenega dogajanja za spremembe, ki spodkopavajo strukture, namreč temelji na tem, da je posameznica/posameznik tista/tisti, ki v konkretni situaciji oblikuje prostor za odločitev iz katere izhajajo misli in dejanja. Pri vsaki odločitvi je v igri razmerje med nujnostjo, ki izhaja iz družbenih struktur, in naključnostjo, ki strukture zavrne in oblikuje nove pomene. Kateri pol tega razmerja bo pri odločitvi prevladal, je odvisno od razmerij politične moči v skupnosti: nekateri pomeni imajo lahko tako simbolno moč, da je v dani konstelaciji razmerij moči nemogoče misliti njihovo alternativo, medtem ko je v določenih situacijah možna avtonomnejša odločitev. Nujnost družbenih struktur je torej le okvir, ki omejuje možne odločitve in se kaže kot objektivna danost, vendar je v sleherni družbeni artikulaciji mogoče to nujnost zavrniti in sprejeti avtonomno odločitev (Laclau, 1990).

Tradicionalna družbena misel, ki je postavljala ostro ločitev med realnimi eksistenčnimi pogoji in ideologijo, ni mogla dojeti diskurzivne narave družbene realnosti v vsej njeni razsežnosti. Pomemben prelom s to mislijo predstavlja razvijanje konceptualnega orodja, ki ga je oblikoval Louis Althusser (Lešnik, 1997; Močnik, 1999). Odločilen moment, ki je temu miselnemu toku omogočil oblikovanje nove teorije ideologije, je bila opustitev marksističnega vztrajanja na ekonomskem esencijalizmu, ki je omejeval tudi Althusserja. V trenutku, ko se je razblinila dogma, da ekonomska dimenzija predstavlja realne eksistenčne pogoje, ki neizogibno določajo vse ideološke razsežnosti, je bil odprt prostor za teorijo radikalne konstrukcije družbene realnosti.² Ko je padel zid, ki je shematsko delil realnost in ideologijo, je bilo možno misliti družbeno realnost kot materializirano ideologijo. Družbene strukture se namreč materializirajo v konkretnih praksah ljudi. Ko se strukture v človeški dejavnosti predstavijo kot nujnost in ko zaradi razmerij moči človeška odločitev izbere to nujnost in potlači alternative, se namreč družbene strukture materializirajo. Udejanijo se v konkretnih mislih, občutkih in dejanjih.³

² Ko ob dekonstrukciji Althusserjeve teorije izločimo tradicionalno marksistično podmeno o temeljnosti ekonomske baze, lahko radikaliziramo njegovo tezo, da predstavlja ideologija "imaginarno razmerje med individui in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji". Bistvo človeške narave je namreč, da biva v okvirih tega imaginarnega razmerja, tako da lahko v razmišljanju o družbenem dogajanju odmislimo realne eksistenčne pogoje na sebi. Radikalizacija družbene konstrukcije realnosti je v tem, da je to imaginarno razmerje relativno avtonomno od realnih eksistenčnih pogojev. Družbena realnost, ki je za človeka pomembna, je torej avtonomna in diskurzivno konstruirana.

³ Lešnik (1997: 22-25) ob tem poudarja, da je tudi avtonomna odločitev, ki zavrne strukturo (ideologijo), pravzaprav reprodukcija le-te vsaj v tem, da se s spoznanjem o "nepravilnosti" prakse le-to postavi v razmerje s strukturo.

Političnost komuniciranja

Temeljno orodje za diskurzivno posredovanje pomenov je seveda komuniciranje z jezikom, ki ga gre zato postaviti na osrednje mesto med mehanizmi oblikovanja družbene realnosti. Intuitivni pogled javnosti, ki vidi v jeziku le nevtralno orodje za posredovanje misli, je pomanjkljiv predvsem v tem, da na delovanje subjekta poleg zavestnih momentov vplivajo tudi prikriti diskurzivni mehanizmi, ki v ozadju vplivajo na oblikovanje misli in občutkov ter na delovanje ljudi. Zato je napačno prepričanje, da je jezik le abstrakten sistem, ki ga uporabljamo za izražanje avtonomno oblikovanih misli, saj pravila odnosov med pomeni, ki sestavljajo jezik, neizogibno določajo že samo oblikovanje misli. Prav tako se je potrebno izogniti pogledu, ki v izreku⁴ vidi samozadosten niz znakov, ki nosijo jasno razpoznaven pomen. Interpretacija izjave namreč nikakor ne temelji le na univerzalnem pomenu, ki se abstraktno pripisuje posameznim besedam iz slovarja, in na sintaktičnih pravilih, ki določajo slovnično pravilno oblikovanje izrekov. Lingvistična raven izreka - ki jo sestavljajo fonetična, sintaktična in ozko semantična raven - je namreč nujen a nezadosten pogoj za njegovo ustrezno interpretacijo. V procesu interpretacije izreka prejemnica/prejemnik sporočila producira smisel le-tega na podlagi več elementov: ob lingvističnih prvinah so to še predvsem pragmatični kontekst komuniciranja in polje ozadenjskih verjetij. Pragmatični kontekst komuniciranja je podlaga za vmestitev izreka v konkretno situacijo izrekanja, ki pomembno vpliva na smisel izrečenih znakov. Elementi konteksta, kot so denimo status, funkcija ali lastnosti sogovorke/sogovorca, so pomembna informacija za interpretacijo izreka, ki bi imel lahko v drugačnem kontekstu povsem drugačen smisel. Po drugi strani pa so za proces interpretacije pomembna ozadenjska verjetja, ki se pri interpretiranju izreka vključijo kot zaledne predpostavke ali podmene.⁵ Posamezen izrek je plavajoči niz znakov, ki nudi številne možne pomene. Polje ozadenjskih verjetij pa je simbolni kod pomenov, ki ta niz prešije, ga stabilizira in mu določi fiksirani smisel v interpretaciji. Klasični primer, ki se uporablja za izpostavljanje vloge ozadenjskih verjetij, je uporaba pojma demokracije. Ta pojem ima za osebe, katerih identiteto določajo različni ideološki kodi, seveda različno vsebino. Ko se pojem demokracije pojavi v konkretnem izreku, je zato smisel le-tega odvisen tudi od vsebine, ki jo temu pojmu pripisuje oseba, ki izrek interpretira. Res pa je, da temelji interpretacija predvsem na globalni strukturi jezika, ki določa tako osebo, ki izrek interpretira, kot tudi tisto, ki ga izreka in ki pri tem usmerja interpretacijo.

Posamezen izrek torej ne vsebuje vseh elementov, ki so potrebni za razbiranje smisla, ki se ga želi prenesti. Kljub temu pa se ljudje le sporazumevamo: kako torej nadoknadimo "pomanjkljivosti" izreka? Najpogosteje se nam smisel izreka vsili kar samoumevno, saj si v procesu interpretacije zaradi želje po razumevanju pomagamo z našim splošnim znanjem in prepričanji. To splošno znanje je seveda rezul-

⁴ Izrazoslovje prevzemam od Močnika (1999: 16). Izrek je artikulirani niz znakov, izrekanje pa dejanje artikulacije tega niza.

⁵ Za razlikovanje predpostavke in podmene ter za njihovo vlogo v komuniciranju primerjaj Oswald Ducrot (1988).

tat našega bivanja v kulturi, v kateri smo deležni številnih pomenov, s katerimi oblikujemo naš osebni kod, to je naše osebno polje pomenov. Za razumevanje načina delovanja našega koda v procesu interpretacije pa moramo najprej stopiti korak nazaj. Vloga, ki jo igrajo ozadenjska verjetja neke osebe pri interpretaciji izreka, in morebitne težave, ki lahko pri tem nastopijo, postanejo očitnejše, ko izpostavimo nekatere elemente prevajanja. Prevajanje iz jezika v jezik pogosto postavlja težavna vprašanja, še posebej, če jezika nista sorodna. Razlog za te težave je v tem, da jezik poleg izrazov, ki označujejo oziroma imenujejo zunajjezikovne predmete, sestavljajo še izrazi, ki te predmete razvrščajo v različne razrede. Razvrščanje predmetov v razrede poteka po konceptualnih shemah, ki v jeziku določajo razmerja med pomeni. Te sheme so v posameznih jezikih lahko različne, tako da pomeni posameznih izrazov v različnih jezikih ne sovpadajo, ker pokrivajo različne razsežnosti polja pomenov.⁶

Razlikovanje konceptualnih shem posameznih jezikov je predvsem teoretični dosežek antropološke lingvistike, ki je preučevala odnos med jezikom in kulturo ter izpostavila pomen kulturnih vzorcev pri izrekanju. Ta koncept je uporaben za opis jezika kot abstraktnega sistema pomenov, če pa ga prenesemo na konkretno rabo jezika v procesu komuniciranja, moramo dimenzijo abstraktnega pomena zamenjati s konkretnim smislom, ki se tvori v interpretaciji. Tudi pripadnice/pripadniki ene jezikovne skupnosti namreč v interpretaciji uporabljamo različne interpretacijske sheme, ki jih tvorijo različne konstelacije pomenov. K razvoju lingvistične teorije in teorije komuniciranja je pomembno prispeval Donald Davidson (1988), ko je vpeljal koncept ozadenjskih verjetij. Sleherni oseba ima namreč svoj kod, ki ga tvorijo polja pomenov, ki se vključujejo v proces interpretacije. Ker je izrek niz znakov, ki omogoča številne pomene, ga proces interpretacije stabilizira tako, da ga prešije s konkretnim kodom, ki iz izreka tvori smisel le-tega. Osebni kod je sistem ozadenjskih verjetij, to je sistem razmerij med pomeni, ki ga osebe uporabljamo tako za tvorjenje izrekov kot za interpretiranje le-teh. Idiosinkratičnost ozadenjskih verjetij pa ne onemogoča komuniciranja, ker si pripadnice/pripadniki posameznih jezikovnih skupnosti pomagamo s skupnim poljem ozadenjskih verjetij. To hegemonsko polje je podlaga za komuniciranje in vsebuje določen sklad osnovnih verjetij, s katerimi si pomagamo v komuniciranju tako, da se v procesu interpretacije lahko vežemo na njih in z njihovo pomočjo najdemo pot do partikularnih odmikov ozadenjskih verjetij različnih oseb.

Osnovna shema procesa interpretacije mora torej vsebovati vsaj tri ravni: lingvistično raven, kontekst izrekanja in polje ozadenjskih verjetij. V procesu interpretacije tvorimo smisel izreka tako, da v izračun smisla vključimo vse elemente, ki so nam na voljo. Vse dimenzije interpretacije, ki smo jih izpostavili, so seveda prepletene, posamezni elementi, s katerimi tvorimo smisel, so soodvisni in soinvestirani. Prepletенost seveda velja tudi za posamezne dimenzije. V interpretacijo nekega izreka vključimo celoten paket ozadenjskih verjetij, ki vključuje številna elementarna verjetja. Kot poudarja Močnik (1999:48), so nekatere od teh verjetij v

⁶ Močnik (1999: 24) kot primer različnih konceptualnih shem izpostavi izraze najstnica/najstnik in teenager, ki v slovenščini in angleščini označujejo osebe določenega starostnega razreda. V slovenščini oba izraza označujeta osebe stare od enajst do devetnajst let, v angleščini pa izraz zajema osebe stare od trinajst (thirteen) do devetnajst (nineteen) let. Uporaben zgled so tudi izrazi za barve, ki v posameznih jezikih pokrivajo različne razsežnosti barvnega spektra.

žarišču interpretacije, medtem ko so druga na njenem obrobju in se jih sploh ne zavedamo. To omogoča manipuliranje v komunikaciji, ker lahko določena verjetja, ki so pri prejemnici/prejemniku sporočila trdneje zasidrana, kot vednost, nadoknadijo sprejemljivost drugih verjetij, ki bi jih sicer zavrnili. Tudi kontekst izrekanja in lingvistična dimenzija izreka sta kompleksni ravni, ki ju v konkretnih primerih sestavljajo številni med seboj prepleteni elementi.

Vse ravni procesa komuniciranja povezuje njihova političnost, saj so posamezne dimenzije, ki so vključene v procesu interpretacije, rezultat razmerij moči v skupnosti. Kot sem izpostavil v opisu narave družbene realnosti, je reprodukcija družbenih struktur odvisna od odločitev posameznih oseb, ki izbiramo med nujnostjo, ki izhaja iz struktur, in naključnostjo, ki te strukture zavrne in ustvari nove. Kakšno odločitev bomo v konkretni situaciji sprejeli, je odvisno od razmerij moči, ki prežemajo družbeno realnost. Razmerja moči so pomembna za vse tri ravni procesa komunikacije: določajo tako jezik kot abstrakten sistem, ki je seveda družbena konvencija; kontekst izrekanja, ki je prav tako določen s konvencionalnostjo svojih posameznih elementov; kot tudi polje ozadenjskih verjetij. Slednje je namreč rezultat oblikovanja naše identitete, ki je naš osebni kod oziroma orodje za bivanje v kulturi. Ker je oblikovana v procesih socializacije in v medčloveških odnosih, je seveda rezultat spreminjajočih se razmerij moči v skupnosti, ki konstituira družbene strukture. Ker so dana razmerja moči konstitutivni element družbenih struktur, je proces komuniciranja po svoji naravi neizbežno političen.

Osebni kodi, ki tvorijo naše identitete, se na posameznih mestih pokrivajo z drugimi kodi. Posamezni elementi ozadenjskih verjetij, ki igrajo v procesu interpretacije odločilno vlogo, so simbolna dobrina, ki si jo deli več oseb. Če iz partikularnih polj ozadenjskih verjetij abstrahiramo splošnejše konstelacije pomenov, dobimo pomenska polja, ki določajo mišljenje in delovanje več oseb, za katere lahko rečemo, da so si kulturno sorodne. Ta abstraktnjša polja so ideologije, ki jim pripadamo osebe, ki se s temi polji identificiramo. Ideološki boji, ki potekajo v skupnosti, so boji med ozadenjskimi verjetji, boji med pomeni, ki tvorijo družbene strukture. Politični boj je torej boj za simbolno prevlado, ki določa meje in podlago družbene realnosti. Rezultati teh bojev so razmerja moči, ki določajo življenje v družbeni realnosti. Skupno polje ozadenjskih verjetij, ki ljudem, ki se identificiramo z različnimi ideologijami, omogoča sporazumevanje in sobivanje v skupnosti, je vsakokratni rezultat teh bojev, ki izmed simbolnih pomenov, ki krožijo v skupnosti, izloči tiste, ki sestavljajo družbeni konsenz neke skupnosti. Skupno polje ozadenjskih verjetij je skupni imenovalac simbolne razsežnosti, ki se ljudem kaže kot objektivna danost in ki jo ljudje sprejemamo kot tako. To polje je rezultat bojev za hegemonski položaj, ki zmagovalne vsebine družbenih struktur postavi na piedestal družbene realnosti, poražene vsebine pa potisne na družbeno obrobje.

Kulturne krivice

Simbolne vsebine, ki izgubljajo v bojih za hegemonski položaj v družbi, so potisnjene na obrobje in s tem obsojene na podrejeni položaj v družbeni realnos-

ti. Politični boji v družbeni realnosti ustvarjajo asimetrična razmerja med simbolnimi pomeni in s tem med osebami, ki se s posameznimi pomeni identificiramo. Površinski pogled na družbeno realnost, ki ne zmore uvida v ozadje družbenega dogajanja, je v glavnem slep tudi za asimetričnost razmerij med ljudmi v simbolni razsežnosti. Prehod iz tradicionalnih fevdalnih družb v moderne kapitalistične družbe je porušil stara razmerja moči in vzpostavil nova, ki temeljijo na drugačnih mehanizmih in vsebinah reprodukcije razmerij dominacije v skupnosti.⁷ Projekt človeške emancipacije, ki se je začel s procesi politične in pravne demokratizacije, je bil dolgo označen z boji za ekonomsko in socialno pravičnost. Šele zadnja desetletja, ki jih je odprl boj feminističnega gibanja, so prinesla prve pomembne teoretske in politično-praktične prispevke k emancipaciji na simbolnem področju. Boju za redistribucijo ekonomskih prvin se je tako priključil boj za priznanje posameznih identitet, ki jih označujejo simbolne vsebine, ki so jih hegemonski boji potisnili na družbeno obrobje.

Kulturne krivice izhajajo iz simbolnih razmerij moči med ljudmi, ki jih ustvarjajo družbene strukture. Charles Taylor nepriznavanje ali zgrešeno priznavanje neke identitete označi kot obliko represije, ki oškodovano osebo obsodi na osiromašeno življenje (Taylor, 1998:9). Taylor pri tem poudarja, da se je sam koncept avtentičnosti identitet, ki je temeljna podmena kritike kulturnih krivic, razvil v moderni dobi. V predmodernej dobi je bilo možno misliti le vzorčne identitete, ki jih kultura, v katero vstopamo, ponuja kot izoblikovane in utrjene pomenske sheme in jih kot take priznava. Moderna je poleg tega prinesla še pogled na identitete, ki v njih vidi polje, ki ga ljudje avtonomno oblikujemo. Težava, ki pri tem nastopi, je v tem, da si morajo avtonomno oblikovane identitete priznanje še priboriti (Taylor, 1998: 20).

Nancy Fraser pa izpostavi tri skupine kulturnih krivic:

“...kulturno dominacijo (biti podrejen vzorcem interpretacije in komuniciranja, ki so povezani z drugo kulturo, ki je tuja in/ali sovražna do tvoje); nepriznavanje (biti neviden zaradi avtoritarne prakse reprezentacije, komuniciranja in interpretacije neke kulture); in nespoštovanje (biti grdo označevan in omaleževan v stereotipnih javnih kulturnih reprezentacijah in/ali vsakodnevnem občevanju)” (Fraser, 1997: 14)

Vse tri izpostavljene skupine spadajo v simbolno razsežnost, ki tvori družbeno realnost. Kot sem že poudaril, se družbene strukture materializirajo v odločitvah ljudi, ki reproducirajo simbolne pomeni, ki jih vsiljujejo strukture. Ob materializaciji simbolnih vsebin, ki vzpostavljajo asimetrična razmerja med ljudmi, je osebam, ki so postavljene v dominiran položaj, storjena krivica. Kulturne krivice pri prizadetih osebah povzročijo občutke neugodja in jim s tem onemogočijo kakovostno življenje. Uporaba izraza neugodje lahko sicer zavede v interpretacijo, ki bi temeljila na digitalni logiki in ki bi postavila os učinek/ne-učinek ter predpostavila, da gre pri tem za dve diskretni možnosti. Vendar pa fenomena kulturnih

⁷ Razlike med tradicionalnimi in modernimi mehanizmi moči je ob analizi reforme kazenskih politik opisal Michel Foucault (1984).

krivic ne smemo skrčiti na odločitev, ali je bila storjena krivica ali pa ta ni bila storjena. K fenomenu moramo pristopiti z analogno logiko, ki v njem vidi kontinuum različnih osi. Gre torej za različne stopnje ne/ugodja, ki niso diskretne, temveč prehajajo iz ene v drugo.

Učinkovitost boja proti kulturnim krivicam je odvisna od njegove prilagoditve naravi družbene realnosti. Ker je le-ta predvsem diskurzivno oblikovana, je simbolno polje eno tistih bojišč, na katerem morajo nastopiti emancipatorne sile. Strategija emancipatornih političnih sil mora biti prilagojena mehanizmu delovanja družbenih struktur, ki se reproducirajo prek vsiljevanja v procesih odločanja, ki oblikujejo misli in dejanja. Cilj boja proti kulturnim krivicam mora biti sprememba razmerij moči, ki določajo reprodukcijo družbenih struktur, ki povzročajo krivice. Osnovna točka napada mora biti hegemonsko polje pomenov, ki igra v reprodukciji družbene realnosti glavno vlogo. Pri spreminjanju hegemonskega polja pomenov in razmerij moči, ki iz njega izhajajo, morajo emancipatorne sile stremeti za tem, da se spremenijo tako mehanizmi oblikovanja identitet kot okvir medčloveških odnosov. Cilj boja za emancipacijo morajo biti mehanizmi za oblikovanje identitet, ki bi le-tem omogočali karseda avtonomen razvoj, in okvir medčloveških odnosov, ki bi priznaval rezultate tega razvoja. Pravila, ki urejajo družbeno življenje, bi morala v procesu javne komunikacije, ki je temeljni prostor oblikovanja družbene realnosti, omogočati enakopraven nastop vseh avtonomno oblikovanih identitet.

Kot poudarja Seyla Benhabib pa ni potrebno, da bi to vodilo v radikalni kulturni relativizem, ki bi opravičeval sleherni pomen kot enakovreden del družbene strukture. Benhabib ponuja koncept interaktivne univerzalizacije, ki ga utemelji na priznavanju "pluralnosti načinov biti človeški in na razlikah med ljudmi" (Benhabib, 1992: 153). Izhodišče medčloveških odnosov bi po Seyli Benhabib moral biti pogled na ljudi kot na konkretne druge, to je kot na osebe, ki jih označujejo vse lastnosti, s katerimi se ti identificirajo. Ob priznavanju sleherne avtonomnosti pa se ne bi vsaki od teh priznalo tudi moralno in politično ustreznost. Okvir medčloveških odnosov, ki ga lahko označimo kot predvsem okvir medčloveške komunikacije, bi moral vsem avtonomno oblikovanim pomenom omogočiti, da se enakovredno udeležijo javne komunikacije. Ob tem pa bi se v procesu javne komunikacije oblikoval osnovni okvir urejanja medčloveških odnosov, ki bi vseboval tiste elemente, ki bi jih skupnost postavila v register moralno in politično sprejemljivih pomenov za urejanje politične organiziranosti neke skupnosti.

Na videz se taka rešitev ne razlikuje kaj dosti od modernih političnih ureditev, ki v družbeni konsenz vpisujejo vsebine, ki zmagujejo v bojih za hegemonski položaj. Vendarle pa Benhabibin konceptualni prispevek temelji na bistveni inovaciji, ki odpira prostor za pravičnejša razmerja moči med ljudmi. Mehanizem univerzalizacije, ki deluje v modernih družbah, namreč v hegemonsko polje vpisuje vsebine prek prikritega delovanja, tako da je proces in učinek oblikovanja družbenega konsenza netransparenten. Ker avtonomno oblikovane identitete, ki jim je storjena kulturna krivica, v proces javne komunikacije niso vključene enakopravno, so postavljene v položaj dominiranosti. Namesto konkretnih

drugih namreč v pravno-političnem prostoru nastopajo generalizirani drugi⁸, to je fiktivne identitete, ki naj bi predstavljale univerzalni vzorec oseb. Razlika je v izhodišču: pravila moderne namreč določajo spoštovanje drugih zaradi lastnosti, ki naj bi bile skupne vsem, to je predvsem racionalnost; etika, ki jo zagovarja Benhabib, pa temelji na priznavanju drugih zaradi njihove edinstvenosti, posebnosti, torej predvsem zaradi razlik med nami in ne zaradi domnevne univerzalne lastnosti, to je racionalnosti, ki je prazen koncept in simptom krivičnosti modernih struktur. Koncept, ki ga ponuja Seyla Benhabib, je pomemben zato, ker si prizadeva za transparentnost oblikovanja družbenega konsenza in ker temelji na enakopravnem priznavanju vseh avtonomno oblikovanih pomenov, ki krožijo v neki skupnosti, ne da bi umanjkanje osnovnega okvirja za urejanje medčloveških odnosov onemogočilo integracijo skupnosti.

Politična korektnost

Politična korektnost je pomemben mehanizem v sklopu strategije politike emancipacije, saj se z njo ne povzroča kulturnih krivic, hkrati pa so njeni daljnoročni učinki takšni, da zmanjšujejo možnosti bodočih krivic. K definiciji politične korektnosti lahko pristopimo na dva načina. Negativno jo lahko definiramo v razmerju do politične nekorektnosti, to je načina izrekanja, pri katerem prešitje izreka s hegemonskim kodom⁹ tvori smisel, ki povzroča kulturne krivice. Iz te definicije pa lahko prestopimo do pozitivne definicije, ki politično korektnost določi kot neko posebno dejanje, ki je izvršeno z izrekanjem, torej kot posebno vrsto govornega dejanja, ki je etično-politično motivirano, saj je motiv za to dejanje etična pozicija boja proti kulturnim krivicam. Seveda pa moramo politično korektnost najprej razločiti od klasično pojmovanih govornih dejanj oziroma performativnih dejanj. Čeprav so tudi slednja običajno definirana kot dejanja, ki so izvršena z izrekanjem, pa ta opredelitev, kot izpostavlja Žagar (1990: 165), ne omejuje dovolj natančno opisanega fenomena. Ob izrekanju in z izrekanjem namreč storimo številna dejanja, ki jih moramo razločiti z natančnimi kriteriji. Zato ne smemo mešati politične korektnosti in performativnih dejanj, čeprav za obe vrsti dejanj velja, da so izvršena z izrekanjem. Kljub temu pa lahko z ustrezno prilagoditvijo nekatere koncepte, ki so bili razviti za opisovanje govornih dejanj, uporabimo tudi za področje politične korektnosti, ki je prav tako dejanje, ki ga izvršimo z izrekanjem.

⁸ V tem primeru sem opustili obojespolno dikcijo, saj je eden temeljnih simbolnih kodov, ki nadoločajo artikulacijo v moderni družbeni realnosti, ravno patriarhalni simbolni kod. Zato je moška dikcija v tem primeru kar ustrežna, ker poudarja en vidik krivičnosti, ki ga povzročajo moderne družbene strukture.

⁹ V tem primeru sem opustili obojespolno dikcijo, saj je eden temeljnih simbolnih kodov, ki nadoločajo artikulacijo v moderni družbeni realnosti, ravno patriarhalni simbolni kod. Zato je moška dikcija v tem primeru kar ustrežna, ker poudarja en vidik krivičnosti, ki ga povzročajo moderne družbene strukture.

Pri pojasnjevanju govornih dejanj gre izpostaviti dva temeljna koncepta, ki pojasnjujeta tip rabe izreka in njegove učinke: to sta koncepta ilokucije in perlokucije. Samo govorno dejanje je kompleksen fenomen, ki ga lahko analitično razdelimo na več razsežnosti. Ob samem dejanju izrekanja v običajnem smislu, ki vključuje tvorjenje in izrekanje sporočila, namreč storimo še druge vrste dejanj. Ob samem izrekanju je tudi pomembno, zakaj smo uporabili določen izrek: ali nekaj sprašujemo, ali nekoga svarimo in podobno. Pomembna je torej raba izreka, ki ima določeno intenco. Posamezen izrek ima seveda lahko več prepletajočih se rab izrekov, a lahko vse rabe abstrahiramo v tipe. Ilokucija je način rabe izrekov, ki je vpisan v samo izrekanje. Ilokucijsko dejanje rabe izreka se stori s samim izrekanjem in je neločljivo povezano z dejanjem izrekanja. Pri tem je pomembno, da ni gramatičnih kriterijev, ki bi določali, za kakšen tip rabe izreka gre. Vprašalna oblika se denimo lahko uporablja tudi za grožnjo, povedna pa za prošnjo. Pogoji ilokucijskega dejanja so izvenjezikovni, temeljijo na kontekstu izrekanja in na igri intenc izrekovalke/izrekovalca, ki jo mora prejemnica/prejemnik sporočila razbrati (Žagar, 1990: 185-6).

Tipi ilokucijskega dejanja oziroma rabe izreka so predvsem ozko komunikacijske narave, ker sporočajo pomembne elemente komunikacijskega odnosa. Tudi politično korektnost lahko označimo kot poseben tip rabe izreka, saj uporablja izrek z določeno etično-politično motivacijo. Pri tem pa moramo poudariti pomembno razliko med ilokucijo in politično korektnostjo: medtem ko je pri prvi poudarek na izrekovalki/izrekovalcu, ki v sporočilu izraža pomenske elemente o tem, kako rabi izrek, je pri politični korektnosti težišče na interpretki/interpretu, pri kateri/katerem se želi doseči ustrezne učinke. Sicer pa je politična korektnost v kompleksnem fenomenu izrekanja le ena od razsežnosti, ki se v dejanju izrekanja prepleta z drugimi. Tako kot drugi tipi rabe izreka, tudi politična korektnost seveda ni gramatično konstituirana, temveč za svojo izvršitev uporablja različne gramatične prvine. Tudi pogoji izvršitve dejanja politične korektnosti so izvenjezikovni, saj jih določajo simbolna polja pomenov, ki sestavljajo družbeno strukturo, in razmerja moči, ki so zanjo konstitutivna. Primerjava ilokucije in politične korektnosti nam pokaže le nekaj precej ohlapnih skupnih točk, tako da ne moremo vzpostaviti neke tesnejše povezave med konceptoma. Dosti močnejša pa je povezava med politično korektnostjo in drugim konceptom iz področja govornih dejanj, to je perlokucijo.

Način rabe izreka ima seveda namen doseči nek učinek pri prejemnici/prejemniku sporočila. Učinek govornega dejanja je perlokucija, ki je rezultat izrekanja. Razlika med ilokucijskim dejanjem, kot načinom rabe izreka, in perlokucijskim dejanjem, kot učinkom, ki ga povzroči izrek, lahko ponazorimo z razliko med grožnjo in tem, da smo nekoga zares prestrašili. Perlokucija je učinek, ki smo ga z izrekanjem dosegli pri prejemnici/prejemniku sporočila tako, da smo vplivali na njeno/njegovo čustveno odzivanje na izrek, mišljenje ali dejanje. Perlokucija je torej realni učinek na simbolni in/ali materialni ravni, ki je povzročen bodisi namenoma ali pa ne. Ker je učinek povzročen pri prejemnici/prejemniku sporočila, je seveda odvisen predvsem od njenega/njegovega koda, ki prešije izrek in tvori smisel in s tem tudi učinek le-tega.

Pri perlokucijskem učinku politične korektnosti gre izpostaviti predvsem tri področja učinkovanja, na katere politično korektno izrekanje vpliva hkrati. Prva učinka sta neposredna: s politično korektnim izrekanjem pri prizadetih osebah ne povzročimo občutka neugodja in s tem ne storimo kulturne krivice; pri tretjih osebah pa ne spodbudimo interpretacije, ki bi bila za prizadete osebe krivična. Ker pa vprašanja kulturnih krivic ne smemo zvesti na odločitev o dveh diskretnih možnostih, ali je bila krivica storjena ali ne, moramo tudi pri politični korektnosti upoštevati, da je učinke izrekanja mogoče razvrstiti v kontinuum različnih stopenj, ki prehajajo iz ene v drugo. To pomeni, da imamo za izrekanje o nekem vprašanju na voljo več izrazov, ki povzročijo različno stopnjo krivice, oziroma ki z različno stopnjo spodbujajo h krivični interpretaciji. Zato moramo tudi pri analizi posameznih področjih, o katerih se izrekamo, pri posameznih izrazih, ki so nam na voljo, biti pozorni na njihovo jakost krivičnega učinkovanja. Paziti moramo torej, kakšne učinke imajo posamezni izreki, če so interpretirani na ozadenski verovanski shemi hegemonskega polja. Tretji učinek politične korektnosti je posreden in dologoročen, to je vpliv korektnega izrekanja na hegemonsko polje neke skupnosti. Cilj politične korektnosti mora biti tudi zmanjševanje možnosti kulturnih krivic v prihodnosti. Ker kulturne krivice povzročajo interpretacija s prešitjem izreka s pomočjo hegemonskega koda, je potrebno spremeniti ta kod. Cilj politične korektnosti je torej učinek na simbolnih poljih neke skupnosti, tako da se pomeni, ki povzročajo krivice, izločijo iz obtoka v tej skupnosti in nadomestijo s pravičnejšimi pomeni. S politično korektnim izrekanjem se vpliva na hegemonsko polje tako, da se doseže kritična masa pomenov v kodih posameznih oseb in s tem spremeni razmerja moči v skupnosti.

Če uporabimo izrazoslovje francoskega sociologa Pierra Bourdieuja, je cilj politične korektnosti ta, da se spremenijo vrednostna razmerja na jezikovnem tržišču. Bourdieu (1992) v jezikovni razsežnosti vidi tržišče, na katerem občevalke/občevalci iščemo materialno in/ali simbolno korist. Sporazumevanje je namreč poleg ozke izmenjave sporočil tudi razmerje simbolne moči, ki določa nastope posameznic/posameznikov v procesu javne komunikacije. Jezikovno tržišče je konstituirano z normami, ki določajo sankcije in nagrade za uporabo določenega diskurza. Bourdieu zato označi diskurz kot kompromis med željo po izražanju in strukturno cenzuro, ki temelji na razmerjih moči v skupnosti, ki določajo koristi in škodo povezano z uporabo posameznega diskurza. Udeleženske/udeleženci v javni komunikaciji namreč predvidijo "disciplinske" posledice uporabe določenega diskurza in to upoštevajo pri oblikovanju sporočil, pri tem pa Bourdieu poudarja, da poteka samocenzura pretežno na podzavestni ravni (Bourdieu, 1992: 143-175). Długoročna učinkovitost politične korektnosti je zato odvisna od spremembe razmer na jezikovnem tržišču, ki jih določa register hegemonskega polja posamezne skupnosti.

Ključno vlogo pri spreminjanju hegemonskega polja seveda igrajo osebe na vodilnih položajih v in institucionalni strukturi neke skupnosti, saj jim ti položaji omogočajo pogoje performativnosti izrekanja, omogočajo jim, da bodo pri prejemnicah/prejemnikih sporočila v interpretaciji doseženi perlokutivni učinki. Pogoji učinkovanja nekega izreka so namreč izvenjezikovni, saj temeljijo na sim-

bolnih poljih družbenih struktur, ki so konstituirana z razmerji moči. Osebe, ki jim te strukture podelijo avtoriteto, imajo zato pomembnejši vpliv na spreminjanje simbolne razsežnosti neke skupnosti. Seveda pa bo hegemonsko polje pomenov spremenjeno šele tedaj, ko bo v kodih posameznih oseb dosežena kritična masa pomenov, ki v družbeni artikulaciji oblikujejo misli in dejanja, ne da bi ob tem povzročali kulturne krivice.

Primer uporabe nedovoljenih drog

Polja pomenov, ki tvorijo družbeno realnost, so ideološka polja, ki se v artikulaciji družbene realnosti ponujajo v reprodukcijo. Od razmerij moči v skupnosti je odvisno, v kolikšni meri je subjektu v posameznem primeru omogočena avtonomija pri artikulaciji, ki se kaže v svobodni izbiri med reprodukcijo in transformacijo strukture, to je pomenov. Polja pomenov so v jeziku izražena prek znakov, ki označujejo določen pomen, in določajo ponujeni okvir razmišljanja o posameznih pojavih. Vsebina znakov je lahko bolj ali manj kompleksna, saj pomeni znak mikropolje, ki ga tvorijo številni vsebinski elementi, to je ozadenska verjetja, ki jih vključimo v procesih interpretacije. Lingvistična terminologija govori o semantemih in figurah vsebine: semantemi so enote pomenov, vsebine najmanjših znakov, to je morfemov; figure vsebine pa so konstitutivni elementi semantemov, ki nimajo ustrežajočih elementov na ravni izraza, saj posamezen znak konstituira več vsebinskih figur, ki so zlite v znak (Škiljan, 1987: 125-126). Pri semantemih in figurah vsebine gre torej za različne ravni pomenskega ozadja znakov, ki tvorijo jezik.

Konstelacije pomenov, ki označujejo različne fenomene, tvorijo semantična polja, to je sklop semantemov, ki imajo skupne figure vsebine. Pomene, ki tvorijo semantično polje, združuje vsebinska sorodnost. Le-ta je učinek razmerij moči v skupnosti, ki določajo ideologije, to je simbolna polja, ki krožijo v skupnosti. Ali med dvema pomenskima elementoma obstaja razmerje vsebinske sorodnosti, je namreč odvisno tudi od razmerij moči, ki konstituirajo konceptualne sheme te skupnosti. Razmerja moči določajo ideološka polja, ki postavljajo ponujeni okvir razmišljanja, ter odnos med reprodukcijo in transformacijo le-tega. Semantična polja so torej ekvivalent ideoloških polj, so konstelacije pomenov, ki tvorijo družbeno realnost.

Semantično polje pomenov povezanih z uporabo nedovoljenih drog določa in izraža prevladujoče razmišljanje o tem fenomenu. Pregled izrazov, ki se uporabljajo za označevanje tega fenomena, in njihove vsebine omogoča opis ideološkega polja, ki postavlja prevladujoči okvir za razmišljanje o tem pojavu. Razmišljanje o politiki do drog pri nas lahko začnemo z omejitvijo polja, o katerem govorimo. Čeprav stroka vztraja na tem, da je najtrša droga, in tista, ki nedvomno povzroči največ škode, alkohol, pa le-tega javnost seveda ne uvršča v polje uporabe drog. Že uvodni stavek tega odlomka je sicer povsem jasno razmejil analizirano polje, saj izraz nedovoljene droge postavi trdne pomenske meje - katere substance so v skupnosti nedovoljene namreč natančno predpisuje zakonodaja.

Opis semantičnega polja odnosa do nedovoljenih drog v slovenski javnosti¹⁰ bom začel z njegovo razčlenitvijo na posamezna področja in z izpostavitvijo ključnih osi konotacije, ki so značilne za diskurz o drogah pri nas. Osrednja področja semantičnega polja so predvsem izrazi, ki označujejo: uporabnice/uporabnike nedovoljenih drog; uporabo nedovoljenih drog; obravnavo uporabe nedovoljenih drog; in trgovino z nedovoljenimi drogami. Ta štiri področja tvorijo jedro semantičnega polja o nedovoljenih drogah, ki se seveda v posameznih diskurzih lahko prepleta s številnimi drugimi polji. Ključne osi konotacije, ki določajo smisel večine diskurzov o drogah, pa so predpostavke, ki so najpogostejše tudi eksplicitno izražene: to je zanikanje statusa uporabnicam/uporabnikom nedovoljenih drog; predpostavka, da je uporaba drog bolezen; in negativno označevanje uporabe drog. Temeljno jezikovno sredstvo, ki določa pomensko ozadje diskurzov o drogah, je izbira ustreznih enot leksikona, včasih pa igra pomembno vlogo tudi sintaksa, predvsem pri konotacijski osi, ki uporabnicam/uporabnikom drog zanika status subjekta.

Diskurzi o drogah, ki smo jih vključili v pregled, so vzeti iz javnih medijev, političnih in strokovnih razprav, zato bi lahko pričakovali, da bodo korektni. Na videz tudi so, saj se izogibajo odkrito pejorativnim izrazom, ki jih lahko pogosto slišimo v običajnih pogovorih, predvsem med starejšimi: denimo mamilaši, drogeraši,... Natančnejši pregled pa pokaže, da lahko na podlagi teh diskurzov narišemo bogato semantično polje, ki seže na obe strani meje politične korektnosti. Le-to je potrebno najprej določiti in pri tem se bomo le stežka izognili arbitrarnosti: ustrezno izhodišče, ki bi nemara lahko bilo uporabljeno tudi pri vprašanju politične korektnosti na drugih področjih, je v intervjuju za Dnevnik (6.11.1999) postavil Dušan Nolimal, nacionalni koordinator Svetovne zdravstvene organizacije za program droge in zasvojenosti, ki je govoril o uporabi "ideološko nevtralne terminologije". Argument za uporabo nevtralne terminologije je ta, da bi takšno označevanje v večji meri temeljilo na denotaciji, to je na eksplicitnem označevanju, in v manjši na konotaciji, ki z implicitnimi ozadenjskimi verjetji usmerja interpretacijo diskurzov o drogah v smer negativnega vrednotenja in zaničevanja tako uporabnic/uporabnikov drog kot samega pojava uporabe. Politično korektno bi zato bilo govoriti o uporabnicah/uporabnikih drog, o uporabi drog in o obravnavi uporabe in uporabnic/uporabnikov drog.

Pregled diskurzov o drogah pokaže, da se ob politično korektnih izrazih na tem področju uporabljajo številni drugi izrazi, ki jih izrekovalke/izrekovalci uporabljajo kot sinonime. Pregled uporabe teh izrazov namreč ne kaže, da bi bila izbira posameznih izrazov motivirana z namenom, da izrazijo nek poseben

¹⁰ Korpus, ki sem ga izbral za pregled tega polja, sestavljajo: članki povezani z vprašanjem rabe drog, ki so bili objavljeni v Dnevniku v prvih štirih mesecih leta 2000; parlamentarni razpravi ob tretji obravnavi predloga Zakona o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami in ob tretji obravnavi Zakona o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavanju uživalcev prepovedanih drog, ob katerih so mi bili v pomoč programski dokumenti političnih strank, ki so sicer zelo skopi; strokovna zdravstvenozgodnja revija Vita, december 1998, ki je bila posvečena vprašanju uživanja drog; in vodič po strokovnih programih obravnave uporabnic/uporabnikov drog *Imam težave z drogami! Kam po pomoč?, Urad vlade RS za droge*, 1999.

pomenski odtenek, saj se v istem diskurzu različni izrazi pojavljajo izmenično kot ekvivalenti. Tako se ob uporabnicah/uporabnikih drog uporabljajo tudi izrazi: zasvojenka/zasvojenec (z drogami)¹¹, odvisnica/odvisnik (od drog), narkoman-ka/narkoman, uživalka/uživalec (drog), ob tem pa se pogosto metonimično preide v označevanje uporabnic/uporabnikov kot bolnic/bolnikov. Ko se govori o pojavu uporabe drog, se enakovredno uporabljajo izrazi: uživanje (mamil), jemanje (drog), omamljanje, drogiranje, če pa se pojav označi z izločitvijo subjekta, se govori o odvisnosti (od drog), zasvojenosti (z drogami) ali narkomaniji. K zadnjim trem izrazom se pogosto pristavi še beseda bolezen: denimo bolezen zasvojenosti. Pri obravnavi pojava lahko razločimo dve osnovni paradigmi pristopa, to je prohibicionistično politiko in politiko zmanjševanja škodljivih posledic uporabe drog. Uporaba večine izrazov, ki se uporabljajo za označevanje obravnave uporabe drog, pa sega v obe ideološki polji. Tako se denimo govori o: zdravljenju (odvisnosti) terapiji, programih proti (odvisnosti), odpravljanju (odvisnosti), boju proti (odvisnosti), zatiranju (mamil, odvisnosti), in podobno. Pri trgovini z drogami si diskurzi o drogah izposojajo izrazoslovje iz dveh osnovnih področij, ekonomije (ko je govora o ponudbi in povpraševanju, kupcih, ...) in prava (kriminal, prekrški, kazenska dejanja,...).

Ob dejstvu, da se izrazi uporabljajo izmenično, brez načrtovanih pomenskih razlik, je potrebno izpostaviti tudi pričakovanje, da uporaba teh izrazov ni sporna in zaničljiva. Te izraze namreč izmenično uporablja tudi večina stroke, tako da jim s tem podelijo status strokovnega označevanja pojava. Težava, ki nastopi z uporabo teh izrazov, izhaja iz konotacije, ki jo nosijo semantemi teh izrazov. Tako denimo uporaba izraza zasvojenost ali odvisnost¹² lahko nosi konotacijo, ki implicira, da oseba, ki je zasvojena ali odvisna, nima nadzora nad svojimi dejanji in se ne odloča avtonomno. Negativnost te konotacije je seveda odvisna od konteksta in od subjekta izrekanja: v strokovnem diskurzu je lahko ta implikacija uporabljena kot del diagnoze pojava, medtem ko lahko v političnem diskurzu vodi k nedemokratičnemu izločanju iz kroga političnih subjektov, ki jim temeljne pravne in politične norme zagotavljajo avtonomijo in svobodo.

Ena najpomembnejših osi konotacije diskurzov o drogah je namreč ta, da se uporabnicam/uporabnikom zanika status subjekta. Poleg konotacij izrazov zasvojenost in odvisnost se za njihovo desubjektivizacijo uporabljajo različni jezikovni elementi, tako leksikalni kot tudi sintaktični. Pogosto se namreč govori o "pomoči za zasvojence", kar v nasprotju s sintagmo "pomoč zasvojenecem" v pomenskem ozadju lahko vzpostavlja odnos med subjektom, ki pomaga, in objektom, ki je deležen pomoči. Isti mehanizem je uporabljen, ko se namesto sintagme "zasvojenec se vključi v program" uporabi "ga vključijo v program", saj s tem lahko postavijo uporabnico/uporabnika drog kot objekt, ki ga neki subjekt vodi. Odvzemanje statusa subjekta poteka prek številnih majhnih korakov, ki pa v seštevku oblikujejo ideološko polje, ki ponuja kot samoumevno razmišljanje, da uporabnice/uporabniki drog niso enakovredni politični subjekti. Tako razmišljan-

¹¹ Pri tem moram izpostaviti, da je število primerov, ko bi izrekovalka/izrekovalec uporabljal/a oboje spolno dikcijo, zanemarljiv.

¹² Za genealogijo pojma odvisnost primerjaj Fraser (1997: 121-149).

je nato vodi v označevanje programov, ki se izvajajo po programih detoksikacije in terapije, kot programov reintegracije ali socialne rehabilitacije, ob tem pa se eksplicitno govori o vračanju "ozdravljenih zasvojenec" v družbo. Zanihanje statusa subjekta torej poteka od na videz nedolžnih konotacij nekaterih izrazov, ki se lahko uporabljajo tudi v strokovnem označevanju, pa vse do odkritih izrekov, kot je denimo ta, da se odvisniki "sami niso v stanju izvleči" iz odvisnosti, ki je bil izrečen v parlamentarni razpravi. Ozadje celotnega dogajanja je prikrito, saj poteka na polju ozadenjskih verjetij, ki v zaledju političnega dogajanja določajo ideološka polja skupnosti; gre pa za to, da se prek zanihanja subjektivnosti uporabnic/uporabnikov drog z različnimi jezikovnimi mehanizmi performativno izloči lete iz okvira družbe, postavi se jih na družbeno obrobje ali celo prek njega. Marginalizacija neke populacije pa je klasičen primer kulturne krivice, ki se dogaja na ideološkem polju in ki pri prizadetih osebah učinkuje kot občutek neugodja.

Druga pomembna os konotacije, ki je prepletena v skorajda vseh diskurzih o drogah, je ta, da je uporaba drog bolezen. Osnovni jezikovni elementi, ki se uporabljajo za vključitev te konotacije v diskurz, so uporaba izrazov iz medicinskega diskurza: terapija, zdravljenje, bolniki, bolezen, epidemične razsežnosti, detoksikacija,... Označevanje uporabe drog kot bolezni s strani stroke zagotovo ni imelo namena zaničevanja uporabnic/uporabnikov drog, ravno nasprotno. Premestitev uporabe drog na področje bolezni je imelo pozitiven učinek, saj je odstranilo del stigme, ki se je pripisala uporabi drog. Konotacijska razlika med izrazoma uživanje drog in zasvojenost je namreč tudi v tem, da je lahko prvo povezano s semantičnim poljem hedonizma, ki je v krščanski družbi zaničevano, medtem ko drugo uporabnice/uporabnike drog delno razbremeni krivde, ki jim jo skupnost pripisuje za njihovo početje. Kljub pozitivnemu premiku, pa ostajajo številni elementi te konotacijske osi, ki povzročajo kulturne krivice. Vmeščanje uporabe drog na področje bolezni namreč ta pojav izloči iz polja normalnega, ki ga oblikuje vsaka skupnost. Premik od hedonističnega samouničevanja med bolezni se je zgodil na družbenem obrobju, izven okvira, ki bi ga skupnost tolerirala. Zato tudi ta konotacijska os, ki pa je seveda ne bo mogoče odstraniti le s politično korektnostjo, lahko sodeluje pri perlokutivnih učinkih, ki delujejo kot kulturne krivice.

Del konsenza vseh diskurzov o drogah je negativno označevanje pojava uporabe drog, ki pa lahko vodi bodisi v negativen odnos do uporabnic/uporabnikov drog ali pa v skrb zanje kot bolnic/bolnikov, ki niso zmožne/zmožni avtonomnega odločanja. Negativno konotiranje lahko diskurzi o drogah uvajajo z različnimi diskurzivnimi strategijami, ki na različne načine sodelujejo pri tvorjenju smisla diskurza. Ena od možnih strategij je ta, da negativen pomen, ki ga želi diskurz izraziti, izhaja iz figur vsebine semantemov, ki se uporabljajo. Tako se denimo v diskurzu uporabljajo izrazi, ki vsebujejo pomenski odtенок negativnosti, ki jo želi izraziti diskurz: govori se o problemih ali problematiki odvisnosti, o družbenem zlu, o strahu, da bi se z mamili okužila tudi zdrava mladina, o smrtonosnem kolesju in podobno. Sporočilo diskurza se tako izraža s pomenskimi elementi, ki so inherentni uporabljenim znakom. Druga možnost pa je, da sporočilo lebdi v ozadju in da ni neposredno povezano z uporabljenimi izrazi. Ko

se denimo uporablja izrazoslovje, ki si ga diskurz o drogah sposodi iz ekonomskega diskurza, sporočilo negativnosti pojava ne izhaja iz samih izrazov kot so denimo ponudba ali kupec, temveč je sporočilo diskurza konotirano v ozadju. Sporočilo torej ne izhaja iz pomenskih elementov, ki sestavljajo znake in niz znakov; prav tako se sporočilo tem znakom ne "prilepi" tako, da bi jim spremenilo pomen (ponudba sama po sebi ne postane negativen pojav, čeprav gre za ponudbo drog), temveč se v procesu oblikovanja smisla diskurza doda iz ozadja. V diskurz ga uvaja uporaba ključnih izrazov, to je besede droge, ki negativni pridih metonimično prenaša na ostale izraze, ki sicer ohranijo svoj osnovni semantem.

Zaključek

Zaključek pregleda diskurzov o drogah je ta, da se v medijih, političnih in strokovnih razpravah o tem pojavu govori politično nekorektno, pa čeprav se javnost te nekorektnosti v glavnem ne zaveda. Osnovni kriterij politične korektnosti, ki izhaja iz pregleda in ki se dodaja etičnemu izhodišču, da je politična korektnost prizadevanje za izogibanje kulturnim krivicam, je uporabljanje nevtralne terminologije. Čeprav izbira enot iz leksikona ni edini jezikovni mehanizem prek katerega se povzroča kulturne krivice, je zagotovo najpomembnejši, saj se osnova pomenskega polja diskurzov tvori s pomenskimi elementi, ki konstituirajo uporabljene znake. Učinek nevtralnega označevanja je v tem, da se pojav predvsem denotira, ne da bi ob tem prek konotacije uvajali implicitne pomenske vsebine. Seveda pa so kriteriji politične korektnosti specifični za vsak posamezen primer, saj je potrebno ugotoviti, kateri izrazi ali sintaktični vzorci ob posameznih diskurzih povzročajo kulturne krivice, to je občutke neugodja pri prizadetih osebah.

Izhodišče politične korektnosti je torej etično-politično: emancipatorna drža je odločitev osebe, ki se identificira s stališčem, da je potrebno iskati/oblikovati družbeno realnost, ki bo osebam omogočala avtonomen razvoj svojih identitet in ki bo zagotavljala enakopraven nastop le-teh v javnem življenju. Definicija kulturnih krivic kot občutkov neugodja, ki jih pri prizadetih osebah povzročijo artikulacije družbene realnosti, nam nakaže tudi izhodišča za strategijo boja za odpravljanje družbenih struktur, ki povzročajo kulturne krivice. Na podlagi analize družbene realnosti kot predvsem diskurzivno oblikovanega polja, lahko zgradimo učinkovito strategijo za politiko spreminjanja tega polja v zaželeni smeri. Dediščina postmoderne kritike, ki lahko takšne politične poskuse obvaruje pred zgrešenimi izhodišči, je predvsem v tem, da nas opozarja na radikalno nedoločljivost. Razvoj družbene realnosti je kontingenten, naključen, nepredvidljiv. Strategija emancipatorne politike se zato ne sme odeti s plašnicami, ki bi ji začrtale preozko pot. Zgrešenost politike, ki svoje delovanje utemelji na okamenelih strukturah, ki jih vzame za svete, se je pokazala že ob prvi reviziji feminističnega gibanja. Čeprav je feministična politika napravila prvi preboj na področju simbolne emancipacije, je namreč tudi ona podlegla skušnjavi vizionarsko-predpisovalnih politik. Postmoderna kritika je pokazala, da je politika identitet, ki jo je ponujal mainstream feminizem in se je prodajala kot program za

zagotavljanje avtonomije in svobode vseh žensk, kaj hitro spremenil v projekt belih, heteroseksualnih žensk srednjega razreda, ki so svoje izkušnje podrejenosti prenašale v polje univerzalne ženske izkušnje (Jeretič, 2000).

Politična korektnost je eden pomembnejših mehanizmov boja proti kulturnim krivicam, saj igra zelo pomembno vlogo pri oblikovanju diskurzov o posameznih področjih družbene realnosti in s tem pri oblikovanju ideoloških polj, ki določajo bivanje v družbah. Pomembno je, da pomen politične korektnosti spoznajo predvsem osebe, ki igrajo zaradi svojih družbenih položajev osrednjo vlogo pri oblikovanju družbene realnosti. Prav tako je pomembno, da politična korektnost ne postane le modna muha, ki bi določala register korektnih izrazov. Politična korektnost je dejanje, ki temelji na spoznanju o potrebi po etiki spoštovanja sleherne avtonomno oblikovane identitete in na odločitvi, da se s korektnimi govornimi dejanji izognemo povzročanju kulturnih krivic. Zato je potrebno dobro premisliti pomenska ozadja posameznih diskurzov, ki oblikujejo našo realnost, in šele na podlagi temeljite analize ugotoviti, uporaba katerih jezikovnih elementov povzroča pri prizadetih osebah občutke nelagodja. Očitki, da je v konceptu politične korektnosti, vsaj tako kot se aplicira v ZDA, precej desnega naboja, lahko veljajo le za formalno, površinsko korektnost. Politična korektnost, ki jo zagovarjam v tekstu, ni le bontonsko izbiranje ustreznih izrazov, temveč politično dejanje, ki temelji na analizi posameznih diskurzov in na želji po izogibanju kulturnim krivicam. Pri tem se to politično dejanje seveda ne zaustavi le pri izbiri ustreznih besed, saj je to le element celostne politike emancipacije. Torej ni dovolj, da uporabnice/uporabnike drog nevtrarno označujemo, temveč moramo v politiki do drog sprejeti njihov status političnega subjekta in temeljito premisliti odnos do njih. Razlika med površinskim sprejemanjem politične korektnosti kot registra korektnih izrazov in korektnostjo, ki izhaja iz etike emancipacije in temelji na razmisleku o morebitnih virih kulturnih krivic, je zato temeljna. Le slednja namreč odpira prostor za boj proti kulturnim krivicam, saj posega v globine pomenskega ozadja posameznih diskurzov in se ne ustavlja le pri kozmetičnih preoblikovanjih le-teh.

LITERATURA

- Austin, John (1990): Kako napravimo kaj z besedami. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Bobbio, Norberto (1994): *Destra e sinistra: Ragioni e significati di una distinzione politica*. Rim: Donzelli Editore.
- Bourdieu, Pierre (1992): Što znači govoriti. Zagreb: Naprijed.
- Davidson, Donald (1988): Raziskave o resnici in interpretaciji. Ljubljana: ŠKUC-FF.
- Ducrot, Oswald (1988): Izrekanje in izrečeno. Ljubljana: ŠKUC-FF.
- Foucault, Michel (1984): Nadzorovanje in kaznovanje. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Fraser, Nancy (1997): *Justice Interruptus*. New York: Routledge.
- Jeretič, Sebastjan (2000): Feminizem in politika emancipacije. *Teorija in Praksa*, 3, 475-493.
- Laclau, Ernesto in Chantal Mouffe (1987): *Hegemonija in socialistična strategija*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Laclau, Ernesto (1990): Nova razmišljanja o revoluciji našega časa. V *Beseda, Dejanje, Svoboda: Filozofija skozi psihoanalizo/V, Problemi - Razprave*, 93-174.

- Lešnik, Bogdan (1997): *Subjekt v analizi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Močnik, Rastko (1999): *3 teorije: Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Skušek-Močnik, Zoja (ur.) (1980): *Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Škiljan, Dubravko (1987): *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Taylor, Charles in Jürgen Habermas (1998): *Multiculturalismo: Lotte per il riconoscimento*. Milano: Feltrinelli.
- Urad vlade Republike Slovenije za droge (1999): *Imam težave z drogami! Kam po pomoč?*. Ljubljana.
- Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko (1995): *Neseksistična raba jezika*. Ljubljana.